

Ağrı Kent Profiline Sosyo-Ekonomik Boyutlarıyla Kentsel Yoksulluk

Faruk KAYA (*)

Özet: Bu çalışmayla kavramsal olarak kentsel yoksulluk sorunu, Ağrı'da yapılan bir alan çalışması çerçevesinde ele alınmıştır. Ağrı kentindeki yoksulluk fiziksel çevre koşulları ve sosyoekonomik veriler açısından ele alınarak incelenmiştir. Çalışmanın örneklemini Ağrı kentindeki Kazım Karabekir, Gazi, Alpaslan, Cumhuriyet, Fatih, Fırat ve Yüzüncüyıl mahallelerinde farklı kesimleri temsil eden 300 aile oluşturmaktadır. Kentsel yoksulluğun boyutlarını ortaya koyma adına bu ailelere 2010 yılı Kasım-Aralık aylarında anket ve mülakat uygulamaları yapılmıştır. Yoksulluk ve yoksulluğun belirgin örneklerinden olan Ağrı Kenti'nde yapılan alan ve anket çalışmasının sonucunda, yoksul halkın çalışma ve eğitim durumları, hane halkı büyüklükleri, sağlık ve sosyal güvence özellikleri, gelir tüketim kalıpları, mahalle, konut durumları ile ilgili veriler elde edilmiş ve bu veriler ışığında kent yoksulluğunun sosyoekonomik görünümü ortaya konmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kentsel yoksulluk, Ağrı, fiziksel çevre, sosyo-ekonomik çevre

Urban Poverty with Socio-economical Dimensions for Agri City Profile

Abstract: This study deals with urban poverty problem in a conceptual way within the frame of a field study carried out in Ağrı city. The poverty in Ağrı has been analyzed in regard to psychical environmental conditions and socio-economical data. The sampling of study was constituted by 300 families in Kazım Karabekir, Gazi, Alpaslan, Cumhuriyet, Fatih, Fırat and Yüzüncüyıl neighborhoods of Ağrı. In order to find out the dimensions of urban poverty, these families were applied survey and interview in November-December 2010. As a result of the survey study in Ağrı city, where there are explicit indications of deprivation and poverty, data obtained on the work and educational states of poor people, the size of families, features of health and social security, income consumption relationships, neighborhood, and housing conditions; and the socio-economical appearance of urban poverty has been manifested.

Key Words: Urban poverty, Agri, psychical enviromental conditions, socioeconomical environment

*) Yrd. Doç. Dr., Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilimler A.B.D./AĞRI (e-posta: fkaya1969@yahoo.com)

Giriş

Yoksulluk tarih içinde ekonomik ve siyasal etkenler çerçevesinde değişimlere uğramış ve 21. yüzyıla girerken dünyanın en büyük sorunu olmuştur. İkinci Dünya Savaşı sonrasında gelişmiş ülkelerde başlayan *refah devleti* uygulamaları ve kapitalizmin yeniden yapılanma süreci, kitlesel üretime dayanan Fordist üretimden esnek ya da post-fordist olarak adlandırılan üretim şekline geçilmesine neden olmuştur. Fordist dönemin kitlesel üretiminin gerektirdiği geniş ve niteliksiz işgücü yerini daha nitelikli olan işgücüne bırakmış ve bunun sonucunda niteliksiz işgücü emek pazarının dışına itilmiştir. Bu gelişmeler alt ve orta sınıfların doğmasına neden olmuştur.

Dünyada özellikle de gelişmekte olan ülkelerde uygulanan makro-ekonomik istikrar ve yapısal uyum programları sebebiyle 1980'lerin başından günümüze uzanan süreçte yüz milyonlarca insanın yoksullaşması gündeme gelmiştir. Küresel ekonomik yeniden yapılanma sürecinde işsizlik, düşük ücretler ve nüfusun büyük kesimlerinin marjinalleşmesi giderek daha fazla belirginleşmiştir. Aynı zamanda sosyal harcamaların kısılması ve refah devletinin pek çok kazanımının ortadan kaldırılıyor olması insanların geçinmesini zorlaştıran bir durum oluşturmakta ve yoksulluğun büyümesine yol açmaktadır.

Yoksulluk en genel ifadeyle, hayatta kalmak için yiyecek ve giyecek gibi temel ihtiyaç maddelerinden yoksun kalmak olarak tanımlanmaktadır. Fakat bu tanım son zamanlarda artık kabul görmemekte, yoksulluk daha geniş kapsamda ele alınmaktadır (Macpherson-Silburn, 1998;1). Gelir temel alınarak yapılan tanımlarda, bireylerin temel ihtiyaçlarını asgari seviyede karşılayacak gelir kaynaklarına sahip olmaması üzerinde durulmaktadır (Misturelli-Hefernan, 2008: 667). Ancak şu da bir gerçektir ki, yoksulluk sadece temel ihtiyaçlara ulaşmada ve ekonomik kaynaklarda eksiklik değildir. Yoksulluk aynı zamanda, temel mal ve hizmet ile gelire ulaşmada adaletsizlik ya da mahrumiyeti içermektedir (The Urban Government, 1996-97: 4).

Günümüz toplumlarında artık insan yaşamının uygunluğu belirli insani gelişmişlik kriterleri içinde ölçüldüğü için, bu standartlara erişememenin kendisi bir sıkıntı, keder ve özsaygı kaybına sebebiyet vermektedir. Dolayısıyla yoksulluk, normal yaşam olarak kabul edilen her şeyden mahrum bırakılma ve istenilen düzeyde olmama durumu olarak kabul edilir. Bu durum karşısında yoksul olan kişi, kendini beğenmeme, utanç ya da suçluluk duyma davranışı sergiler. Ayrıca yoksulluk, mevcut toplumda mutlu bir yaşamı ifade eden tüm imkânlardan yoksun bırakılmak, hayatın sunmak zorunda olduğunu alamamak anlamı da taşımaktadır (Bauman 1999: 60). Yoksulluk hakkında yapılan araştırmalarda yoksulluğun uzun zaman değişmeden kaldığını, kesin bir kavram olduğunu savunan görüşlerin yanında, nispi bir kavram olduğunu ve zaman içinde anlamının değiştiğini savunan görüşler de vardır (Connolly, 1999: 270).

Kentsel yoksulluğu konu alan bu çalışmada da, yoksulluk olgusu salt bir gelir eksikliği olarak ele alınmamakta, çok daha geniş bir tanım olan ve Avrupa Birliği Bakanlar Kurulu'nca da benimsenmiş olan tanım çerçevesinde ele alınmaktadır. Bu tanıma göre yoksullar maddi, kültürel ve toplumsal kaynaklarının çok sınırlı olması nedeniyle ikamet ettikleri ülkede asgari seviyede kabul edilebilir yaşam tarzından dışlanan kişilerdir (Insel,

2001: 70). Bu bağlamda yoksulluk toplumun temel yapısı dışında değerlendirilemez ve bu yapıdan soyutlanamaz. Birçok bireysel ve sosyal problem bir dereceye kadar doğrudan olarak yoksulluğun nedeni olmasa da yoksulluktan etkilenmektedir.

Kente göç etmeyi kırdaki göreceli yoksulluğundan kurtulmak için tek seçenek olarak gören kişi bu kez de *kent yoksulu* tanımı içerisine girer. Nesnel ölçütlerin dışında toplumsal olarak da kent yaşamına katılmayan kişi tam anlamıyla artık bir *kent yoksulu* dur. Kente yeni göç eden ve kentte yaşamlarına karşın kentin sunduğu hak ve imkanlardan yararlanamayan kişiler de *kent yoksulu* dur ve bu oran kentli nüfusun büyük bir yüzdesini oluşturur. Dolayısıyla, göç alan kentlerde, kent yoksulluğu sadece kentin kıyısında, varoşlarında ya da gecekonduarda görülen bir realite değil, aynı zamanda kentin merkezinde yaşanan bir realiteye tekabül eder.

Çok değişik sosyal, ekonomik ve kültürel fonksiyonlarıyla köy yerleşmelerinden ayrıldığı kabul edilen kentler, bugün beşeri eserlerin, en görkemlilerinden biri olarak göze çarparlar (Doğanay, 2001: 417). Kentler, uygarlığın, gelişmenin, refahın, estetiğin, kültürün ve insana ilişkin her olumlu şeyin kaynağı ve merkezi olarak bilinirler. Gerçek anlamda bir kent, her zaman bu olumlu niteliklere sahiptir. Ancak, hep bu idealize edilen kentin yanında bir de gerçekleşemeyen ve düşlerde kalan bir kent vardır. Kentsel yoksulluğu yaşayan insanlar bu kentin tutunamayanları olarak nitelendirilir. Yoksulluk ve yaşama bir yerinden tutunamama oldukça örtüşmektedir. Çünkü yoksul olan, asgari yaşam standardından yoksun kimse olarak tanımlanmaktadır (Dağdemir, 1999: 25). Asgari yaşam standardını yakalayamayan kimseler, çoğu kez kentlerin tutunamayanları olarak varoş insanları, gecekonducular veya sınıf altı kitle (Pınarcıoğlu -Işık, 2001: 31) gibi kavramlarla bazen de sağlıksız kentleşme ürünleri (Keleş, 2002: 551) gibi görelî tanımlamalarla sınıflandırılmaktadırlar.

Bu sınıflandırma, gerçekte her kentte yan yana yaşayan, ancak birbirinden kopuk; kentin bir yüzünde alabildiğine refah içerisinde yaşayanlar, diğer yüzünde büyük bir bölümü işsiz, çocuklarının oynayacak oyun alanı bile olmayan, eğitim olanakları sınırlı, sinema ve tiyatro gibi kavramlara yabancı olanlar (Erkan, 2000: 18-19); bir tarafta su gibi para harcayan, diğer tarafta çocuğuna okul elbisesi alamayan ve harçlık veremeyenlerin, gelecekte umudu olmayanların ve sürekli depresyonda yaşayanların bir fotoğrafını da sunmaktadır. Sağlıksız kentleşmeyle birlikte kente taşınan, ancak hiçbir zaman kentlileşemeyen nüfus, her anlamda hayata tutunamayanlar sınıfına girmekte, tüm kentsel yapıdan kopan ve kendine özgü yaşam alanları oluşturan bir bütün olarak kabul edilmektedir.

Kentsel yoksulluk, çeşitli yokluklardan acı çeken yoksulları, sosyal korumayı, sağlık, eğitim, konut, kişisel güvenlik, alt yapı gibi yoklukları kapsayan, dinamik ve potansiyel boyutları olan bir sorundur (Worldbank.org.: 2002). Doğal olarak, diğer kentlilerle aralarında önemli eşitsizlikler ve kopukluklar olan bir toplumsal kesimi anlatmak üzere kullanılan bir fenomendir.

Gelir, eğitim, sağlık, güvenlik ve yaşam kalitesindeki yetersizlikler sonucunda, kendine yetemeyen ve kentsel toplumsal yapıya yabancılaşan bir sınıf doğmaktadır. Bu durum, hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeler için geçerlidir. Ancak, gelişmekte olan ül-

kelerde durum çok daha trajik boyutlardadır. Temel gereksinimlerini bile karşılamaktan yoksun sınıflar, her türlü sosyal, ekonomik, siyasal ve kültürel hastalığın kaynağı durumuna gelmektedirler. Küreselleşmenin kontrol edilemeyen negatif yanları da bu hastalıkları artırmaktadır. Nitekim kamu hizmetleri bile artık yalnızca satın alma gücü olan insanlara sunulmaktadır (Es, 2007: 20).

1. Yoksulluk-Coğrafya İlişkisi

Coğrafi şartlar ile yoksulluk arasında önemli ilişkiler bulunmaktadır. Doğal coğrafya, ülkelerin ve bölgelerin yoksul ya da zengin olmasında belirleyici rol oynar. Dünyanın farklı coğrafi şartlara sahip olmasında; dünyanın hareketi, şekli, enlem durumu, kara ve denizlerin dağılımının etkisi büyüktür. Ayrıca yeryüzü şekilleri, iklim, hidroğrafya, toprak ve bitki örtüsü özellikleri de her bölge veya ülkede aynı değildir.

İklim özellikleri bakımından, aşırı sıcak ve aşırı soğuk alanlarda insanın yaşama şartları oldukça zordur. Türkiye insan yaşamı için en ideal iklim kuşağı (ılıman iklim) içerisinde yer almasına rağmen araştırma sahasını oluşturan Ağrı kenti denizden uzaklık ve yükselti gibi özel coğrafi şartlar nedeniyle karasal iklim şartlarının etkisi altında bulunmaktadır. Karasal iklim şartlarının sonucu olarak kışların sert ve uzun geçtiği Ağrı, insan yaşamı için olumsuz şartlar taşımaktadır. Karasal iklim şartlarının yaşandığı bölgelerde yer alan yerleşmelerin çoğunluğunda olduğu gibi, Ağrı'nın yoksul kalmasında da olumsuz coğrafi şartların etkisi büyüktür.

Dünya yoksulluk haritası ile doğal coğrafi şartlar haritası karşılaştırıldığında, ideal yaşam alanı olmayan soğuk ve sıcak bölgelerde yer alan yerleşmelerin pek çoğunluğunun yoksul yerleşmeler içinde olduğunu görmek mümkündür. Bu nedenle denilebilir ki, coğrafi şartlar, yerleşmelerin kaderini belirlemede belirleyici rol oynamaktadır. Her yerleşmenin tarım ve hayvancılık potansiyeli farklı olduğu gibi, maden ve enerji kaynakları da eşit düzeyde değildir. Dolayısıyla ekonomik coğrafyanın da yoksulluğun dağılımında, belirleyici rol oynadığı görülür.

Nitekim dünya zenginlik kaynakları ile yoksulluk haritası karşılaştırıldığında bu özellik açıkça görülür. Sözgelimi doğal şartları insan yaşamı için elverişli olmayan bazı ülkelerin petrol ve altın gibi kaynaklara sahip olmasından ötürü, milli gelir seviyelerinin yükseldiği görülmektedir. Yoksulluğun ortaya çıkması ve artmasında, dünya zenginlik kaynaklarının dengesiz dağılımının yanında, dengesiz bölüşüm ve sömürgecilik faaliyetleri önemli rol oynar. Özellikle zengin ülkelerde dahi artmaya devam eden yoksulluk, ekonomik sistemlerin yanlış uygulanması ve sömürü düzenlerinin etkin olmasından kaynaklanmaktadır (Özey, 2003:141).

2. Türkiye'de ve Ağrı'da Kentsel Yoksulluk

Birinci Dünya Savaşı'nın meydana getirdiği olumsuz koşullar, kırsal alanlar kadar kenti 'de etkilemiş ve ciddi yoksulluk tabloları oluşturmuştur. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra batılı ülkeler refah devleti uygulaması kapsamında sosyal harcamalar yaparken, Türkiye'de sanayi uygulamalarını destekleyecek harcamalara ağırlık verilmiştir. Nüfus artışı ve sanayileşme sonucu ortaya çıkan kentleşme olgusu, çok sayıda sorunu da bera-

berinde getirmiştir. Ülkemizde Planlı Kalkınma dönemine girildikten sonra kentleşmeye ilişkin ulusal politikalar geliştirilmiş olmasına rağmen, planlı ve düzenli bir kentleşme, yaşanılabilir ve dengeli bir kent yapısı, kentlerde yaşayanların kentli kültürüne sahip olmaları uygulamadaki kopukluklar ve çıkarılan mevzuatlara uyulmaması nedeniyle yeterince gerçekleştirilememiştir.

Tarımsal alandaki teknolojik gelişmeler kırsal alanların itici gücünü arttırırken, kentlerdeki iş imkânlarının çekiciliğinin artması çok sayıda insanın kentlere göçüne neden olmuştur. Kentlerde yapı stokunun ve altyapı hizmetlerinin talebi karşılayamaması, gecekondulaşmanın ve illegal yapı sektörünün ortaya çıkışına zemin hazırlamıştır. Bu olumsuzlukta yoksul kesimlerin kendi ihtiyaçlarını kendilerinin karşılamaları yoluna gitmelerine neden olmuştur. Kente ilk gelenler, kronik yoksulluğu barındıran alanlara yerleşmişlerdir. Bu dönemde kırdan kente göçleri karşılayacak bir sosyal devlet olgusunun yokluğu, batıdaki refah devleti olgusunun yerini yerel topluluklar ve aile biriminin aldığı alternatif bir durumun ortaya çıkışına sebep olmuştur. Bu ise ayakta kalma stratejilerinin en temel dayanağıdır.

Türkiye, 1980’li yıllar boyunca izlenen ekonomi politikaları ve küreselleşmenin etkileri sonunda bir yanda hızlı bir ekonomik büyüme sergilerken öte yanda da gelir dağılımı eşitsizliğinin ve yoksulluğun arttığı bir ülke konumuna gelmiştir. Uzun süreli yüksek enflasyon, ardi ardına yaşanan krizler, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde yaşanan sıcak çatışma ve zorunlu göçler sonunda yoksulluk, 1990’lardan itibaren özellikle kentlerde görünür nitelik kazanmıştır. Kırsal bölgede daha yaygın olmakla birlikte, kentlerde yoksulluk daha derin ve yoğun olarak yaşanmaktadır. Bunun yanında, lüks tüketim etrafında tanımlanan yeni bir orta sınıf doğmuş ve bu sınıf kent yoksullarını tamamen dışlayan bir yaşam biçimi sergilemeye başlamıştır. Bu durumun doğal bir sonucu olarak, yoksullar da kendi içine kapanıp, kent içinde *cepler* oluşturmuştur. Bu cepler, orta sınıf tarafından yasa dışı işlerin yapıldığı ve bir dizi olumsuzluğu barındıran mekânlar yani *varoşlar* olarak tanımlanmıştır.

Ulusal ve uluslar arası bazda yapılan çalışmalarda göçlerle yoksulluk arasında ciddi bir nedensellik bağı kurulamamıştır (DPT, 2001: 161). Buna karşın; Türkiye’de tarım alanlarının daralması ve bölüşülmesi, verimin düşüklüğü, tarımda makineleşme sonucu insan gücüne gereksinimin azalması gibi kırsalın iticiliği ile eğitim, istihdam, sosyal ve kültürel olanaklarıyla kentin çekiciliği birleştiğinde kırdan kente yoğun bir göç olgusu yaşanmaktadır.

Kentleşme sürecindeki hızlı nüfus artışına bağlı olarak kentsel yoksulluğun da artıp artmayacağı tartışılmaktadır. Birleşmiş Milletlerin yaptığı araştırmaya göre, kentleşme sürecindeki hızlı artışın, mevcut yoksulluk boyutunu arttırabileceği hatta 2020 yılında, kentsel yoksulluk oranının % 40 olacağı tahmin edilmektedir (Ravallion, 2002; 442).

Türkiye’de de kentlerin kenar semtleri, tüm dünyada olduğu gibi, genellikle göçlerle oluşmuştur. Özellikle ekonomik kapasiteleri ile yaşama şansı açısından bulunduğu bölgenin merkezi durumundaki kentler, en çok göç alan kentlerdir (İstanbul, Ankara, İzmir, Bursa, Kocaeli, Adana gibi). Bu tür yerleşim merkezleri, köy toplumu düzeyinde

bütünleşebileceği gibi, bazıları da birbirini tanımayan insanların toplandığı istasyonlar haline dönüşmüştür. Bu ikili yapı kenar mahalle yaşamını geçici olarak gören, en azından çocuklarını ve torunlarını kurtarabileceğine, kente yabancılaşmadan nüfuz edebileceğine inananlarla, kendilerini dışarıya karşı kitleleyen, kentle bütünleşmeden umudunu kesenler olarak ayrıştırmaktadır (Akkaya, 2002: 210-211).

Yapılan araştırmalar, göçle kente yerleşenleri, başarı durumuna bağlı olarak üç temel gruba ayırmaktadır: *Yükselenler, izole olanlar ve yoksullar*. Yeni göç eden yoksullar, yetişkin yaştaki niteliksiz göçerler, işinde başarısız olmuş göçerler ya da hemşerilik ilişkilerinden dışlanmış haneler yoksullar grubunu oluşturmaktadır. Özellikle Doğu ve Güneydoğu kökenli, çok çocuklu, niteliksiz yetişkinlerin oluşturduğu ailelerin mevcut hemşerilik ilişkileri içine girmeleri çok daha zor olduğundan bu aileler kentlerde yalnızlığa terk edilmektedirler. Bu grubun varlığı kökene dayalı ilişkilerin seçiciliğini ve kentte yoksulluğun bazı gruplar için kalıcı olma eğiliminde olduğunu göstermektedir. Bu da, yoksulluk, işsizlik, niteliksiz yetişkinler ve kalabalık haneler anlamına gelmekte ve son çare çocukların çalıştırılması olmaktadır (Altıntaş, 2003: 39).

Her toplumda özürsüzlük, korunmaya muhtaç çocuklar, yaşlılar vb. çok değişik nedenlerle dezavantajlı durumda kalmış nüfus grupları vardır. Bu durum onları yoksulluğa itmekte olup, yaşamlarını sürdürebilmelerine imkân tanıyacak düzeyde kamu yardımına ihtiyaç hissetmelerine neden olmaktadır. Günümüzde bir şahsın geliri onun temel ihtiyaçlarını karşılayacak seviyenin altına düşüyorsa, o kişi yoksul kabul edilir (Ekin, 2000: 78). İşte bu asgari seviyeye yoksulluk sınırı denilmektedir.

TÜİK, 'Yoksulluk Çalışması' sonuçlarına göre 2006 yılında dört kişilik bir ailenin yoksulluk sınırı 549 TL iken, 2007'de bu rakam 638 TL'ye, 2008'de 767 TL'ye, 2009 yılında ise 825 TL'ye yükselmiştir. Türkiye'de yaşayan nüfusun 2009 yılı itibarıyla % 18,08'i (yani 12 751 000'i) gıda ve gıda dışı harcamaları içeren yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır. Buna paralel olarak 2006 yılında aylık 205 TL olan açlık sınırı, 2007'de 237 TL'ye, 2008'de 275 TL'ye, 2009'da ise 287 TL'ye yükselmiş ve aynı yıl yaklaşık 339 bin kişinin (ülke toplam nüfusunun % 0,48'inin) ise sadece gıda harcamalarını içeren açlık sınırının altında yaşadığı tespit edilmiştir.

Ayrıca TÜİK araştırmalarına göre hane halkı sayısı arttıkça yoksulluk oranı da artmakta olup, yoksul oranı 1-2 kişilik ailede % 8,27, 3-4 kişilik ailede % 9,65, 5-6 kişilik ailede % 17, 54, 7 ve daha fazla sayıdaki ailelerde % 40,05 olmuştur. Hane büyüklüğü 7 ve daha fazla kişiden oluşan kentsel yerleşmelerde oturanlar için yoksulluk riski % 25,21 iken kırsal yerleşmeler için bu oran % 54,06'dır. Ülkemizde hane büyüklüğü 3,97 iken, Ağrı İli'nde ortalama hane büyüklüğü 6,79 kişi kadardır. Dolayısıyla Ağrı'daki yoksulluk oranı ülke ortalamasının çok üzerindedir.

Yoksulluk sorunu ile iç içe yaşayan kentler için bazı tehlikeler de kaçınılmaz olmaktadır. Bu sorunlar sosyal boyutu ile düşünüldüğünde, gençlerin çete şeklinde gruplaşmaları, suç unsuru yaratacak faaliyetlerin artması, genel sağlık, güvenli su ve yiyecek bulma yönündeki eksiklikler ile ortaya çıkabilecek hastalıklar (Moser, 1998: 15) gibi muhtemel problemler ile karşılaşmak mümkündür. Bu sorunlar sadece o yöreyi değil aslında tüm

toplumu ilgilendirmektedir. Dolayısıyla, yoksulluğu önlemek için sadece merkezi yönetim değil aynı zamanda yerel yönetimlere doğru her aşamada politika analizlerinin eşit uygulanmasını sağlamak gerekmektedir (Rogerson, 1999: 514).

Türkiye’de İstanbul, Ankara ve İzmir gibi büyük kentlerdeki nüfusun %50’den fazlası varoşlarda /yoksulluk mekanların da yaşamaktadır. Sağlıklı bir kentsel gelişme ve yapılaşmanın olmadığı Türkiye’de birçok il merkezinde temel altyapı sorunları bile aşılmış değildir. Kaldı ki, kentsel yoksulluğun ve doğurduğu parçalanmışlığın giderilmesi her şeyden önce bir sosyal planlama konusudur. Temel altyapı sorunları aşıldıktan sonra kentle bütünleşemeyenlerin kentsel toplumsal sistemle bütünleştirilerek, her alanda üretken, kendine yeten, dolayısıyla her türlü sosyal şiddet ve yıkımdan arınmış bir kimliğe büründürmeleri için katılımcı ve demokratik bir sosyal planlamanın kısa ve uzun dönemli olarak gerçekleştirilmesi gerekmektedir.

Ağrı il merkezi oluşundan itibaren, yoğun göçün de etkisiyle, yoksulluğun yansımalarının her yönüyle yaşandığı bir kent olmuştur. Alt gelir sınıfının nüfus üzerinde artan etkisi, Ağrı için yapılan İmar planlarında da etkisini göstermiştir. Yoğun nüfus artışı dikkate alınmadan yapılan planlar kent nüfusunun sosyal ve ekonomik beklentilerine cevap veremedikleri için amaçlarına ulaşamamışlardır. Dolayısıyla yoğun göç sonucu gelişmiş güzel gelişen ve köyleşen yoksul bir kent manzarası ortaya çıkmıştır. Kırsal kesimden göç eden nüfusun kentin özellikle kenar semtlerinde plansız ve kent yaşamına uygun olmayan konutlar inşa etmesi yoksulluk çemberini giderek genişletmiştir.

Zaten gerek kişi başına düşen milli gelir (3.616 TL,2010) ve gerekse günümüzde gelişme göstergesi olarak kabul edilen İnsani yaşam endeksine göre gelişmişlik kategorisi ve bulunduğu bölge içinde Ağrı ili en son sırada yer almaktadır. En düşük insani gelişmişlik endeksine sahip olan Ağrı ilinde ki bu endeks değeri 0,567 olarak ortaya çıkar. Bu gelişmişlik endeksiyle Ağrı ili orta beşeri kalkınmışlık kategorisi içinde yer alır. İnsani gelişmişlik endeksi ve ülke içinde sıralamasına göre altmış ikinci sırada bulunan Ağrı Şırnak ilinden sonra ülkenin en düşük insani gelişme endeksine sahip ilini oluşturur (Ünal, 2008:103).

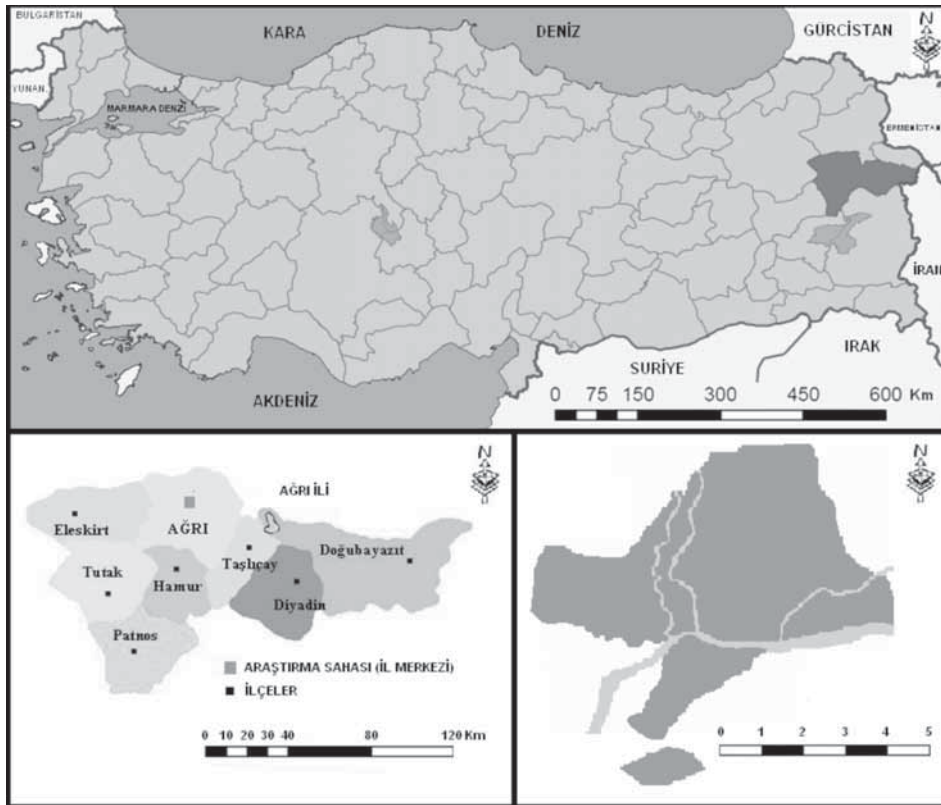
3. Amaç ve Metod

Bu çalışmanın konusunu oluşturan Ağrı Kenti’ de, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerindeki diğer birçok kent gibi, 1990 yılından sonra çevresindeki kırsal alanlardan büyük oranda göç almış bir yerleşmedir. Başta ekonomik kaygılar olmak üzere çeşitli sorunlarından kaynaklanan bu göçler, ülke gelişmişlik sıralamasının diplerinde yer alan kenti giderek daha da yoksullaştırmıştır. Bu çalışmada, değişik tarihlerde Ağrı Kenti’nde yapılan gözlem ve mülakatların sonuçları ile 2010 Kasım-Aralık aylarında hanelere yönelik yapılan anket faaliyetlerinin değerlendirilmesi yapılmış ve kentsel yoksulluğun yanı sıra, kentte yaşama tutunabilme stratejileri de gözlemlenmeye çalışılmıştır. Bu çalışmada, öncelikle kentin Türkiye ve bölge içerisindeki konumu çeşitli sosyoekonomik göstergelerle ortaya konulacak, ardından anketlerden elde edilen bulgular ele alınacak ve bu bulgular ışığında konunun değerlendirilmesi yapılacaktır.

5. Araştırma Sahası ve Sosyo-Ekonomik Özellikleri

Doğu Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Murat-Van Bölümü'nde (Harita 1.) yer alan ve Doğubayazıt-Erzurum-Trabzon transit yolu üzerinde bulunan kentin eski adı Karaköse'dir. Orta Asya'dan ve İran'dan gelen kalabalık kitlelerin batıya geçmesini sağlayan bu yol nedeniyle, Ağrı kenti her devirde stratejik bir konuma sahip olmuştur. Doğu Anadolu'ya doğudan gelen göç ve akımların ilk duraklarından biri olan kent, devamlı bir kültür ve medeniyet merkezi olamamıştır. Çünkü Asya'dan Anadolu'ya olan göç ve akımların geçit kapısı olması nedeniyle, yörede yaşayan halk sık sık değişmiş, kalıcı maddi kültür belgeleri gelişmemiştir.

Cumhuriyet döneminde 1927'ye kadar merkezi Bayezid olan vilayetin il merkezi 1927 yılında Karaköse'ye nakledilmiş, 1938'de ise adı Ağrı olarak değiştirilmiştir. Nitekim, 1800'lerde 15 hanelik bir köy olan ve Şarbulak adıyla anılan Ağrı'nın nüfusu, İran-Trabzon transit yolu üzerinde bulunması dolayısıyla büyük bir gelişme göstermiştir (Ünal, 2008: 89-113). Öyle ki ilk genel nüfus sayımının yapıldığı 1927 yılında 4218 dolayında

Harita 1. Araştırma Sahasının Lokasyonu.

olan nüfusu, 1950’de 10 000 nüfus kriterine ulaşarak bu kriteri aşmış ve bazı araştırmacılara göre, tarımsal fonksiyonu ikinci plana itecek bir nüfus büyüklüğüne ve kent olma özelliğine kavuşmuştu (Emiroğlu,1975: 127). Kent nüfusu 2010 ADNKS sonuçlarına göre 100 000 kişiye ulaşmış (99 336 kişi) ve nüfusu 83 yılda yaklaşık 24 kat artış göstermiştir.

Cumhuriyet döneminde yapılan ilk genel nüfus sayımı (1927) sonuçlarına göre Ağrı’da 715 kadın ve 3503 erkek olmak üzere, toplam 4218 kişilik bir nüfus kitlesi bulunmaktaydı. Son sayımın yapıldığı 2010 yılında ise nüfus miktarı 1927 nüfus sayımına göre 95 118 kişi artarak 99 336 kişiye yükselmiş, aradan geçen 82 yıl içerisinde yaklaşık % 2354 oranında bir büyüme gerçekleşmiştir.

Daha önceden de belirtildiği üzere Ağrı İl Merkezi, ilk defa nüfus kriteri bakımından 1950’de kent kimliği kazanmıştır. Ancak nüfus miktarı, bir yerleşmenin şehir kabul edilmesinde tek kriter değildir. Çünkü bir kente niteliğini veren unsur zaman içinde akıp giden, çeşitli sosyoekonomik faaliyetler ve bu faaliyetlerin verimi olan fonksiyonlardır (Karaboran,1982:171-179). Çalışma çağı nüfusu olarak da bilinen aktif nüfus ile üretici kabul edilen nüfus arasındaki bağımlılık oranı incelendiğinde ise, Ağrı kent nüfusunun % 80,3 oranında bağımlı olduğu görülür. Dolayısıyla büyük bir bağımlı nüfus kitlesine sahip olan kentsel nüfusta her bir kişi, kendisi ile birlikte 18 kişinin geçimini temin etmektedir. Oysa ülke genelinde bağımlı nüfus oranı, aynı dönem itibarıyla % 72 dolayındadır.

Ağrı kenti nüfusu cinsiyet bazında değerlendirildiğinde uzun yıllar erkek nüfusun kadın nüfustan fazla olduğu ancak söz konusu farkın 2009 yılına kadar her sayım döneminde oransal olarak azaldığı, 2009 yılından itibaren oranın tekrar erkekler lehinde yükselişe geçtiği (her 1000 kadına 1087 erkek düşmektedir) dikkati çekmektedir.

Okullaşma oranı bakımından Ağrı ili nüfusu, ilköğrenimden yüksek öğrenime doğru hızla azalmakta, bu durum kadın nüfusta daha da belirginleşmektedir. Ağrı nüfusunun, okuryazarlık oranı nispeten düşüktür. Ağrı ilindeki kentsel yerleşmelerde okuma yazma oranı (2009 yılı sayım sonuçlarına göre) % 86.8 iken, bu oran kırsal yerleşmelerde % 80.5’ e düşmektedir. Böyle olmakla birlikte rakamlar Ağrı ili nüfusunun okur-yazarlık oranının giderek yükseldiğini göstermektedir.

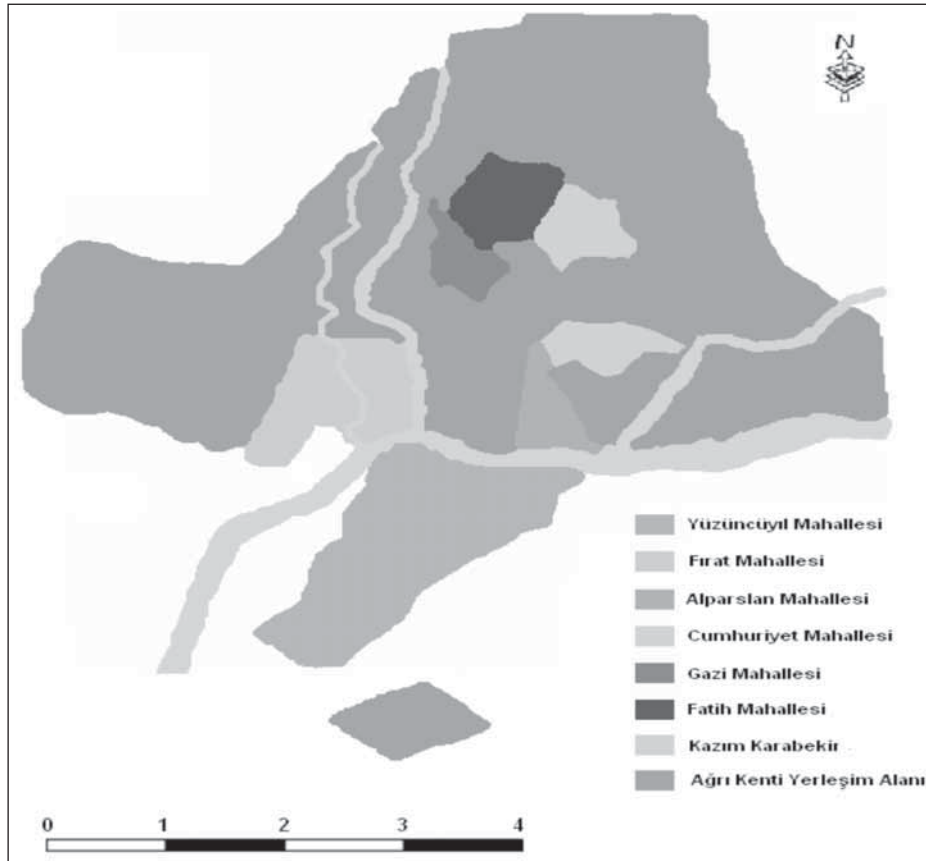
Ağrı ülkemizin hızlı göç veren yörelerinden biridir. Ağrı ilindeki net göç hızı ‰ -13,9 (2009) dur. Bir mekânda yaşayan insanları yerlerinden yurtlarından eden, onları göçe zorlayan nedenlerin başında, *geçim sıkıntısı, yaşam standartlarının düşüklüğü ve daha insanca bir yaşam sürme* arzusu gelmektedir. İnsanları geçim kaygısına düşüren şartların başında, hızlı nüfus artışının yarattığı baskı gelmektedir. Başka bir ifadeyle, yetersiz üretim karşısında fazla nüfus artışı halkın geçim için yeni yollar aramasına ve göçe hazır bir ortamın oluşmasına yol açmıştır (Özgür, 2000: 143-144). Yöreyi etkisi altında bulunduran göçün nedenleri arasında; kan davaları, terör ve güvenlik gerekçesiyle yerleşme boşaltma ve diğer bazı sosyal ve ekonomik etkenler de sayılabilir.

Ağrı Kenti’nin sosyoekonomik gelişmişliği üzerinde doğal çevre şartlarının önemli etkileri gözlenmektedir. Ağrı, ülkemizde karasal iklimin en sert yaşandığı yerlerden biridir. Dolayısıyla yörede iklimin beşeri ve ekonomik faaliyetler üzerindeki şekillendirici etkisi son derece fazladır. İklim şartlarının elverişsizliği ile birlikte hammadde kaynak-

larının sınırlı oluşu, sermaye yetersizliği, tarımsal üretimin ve ürün çeşitliliğinin fazla olmaması, ulaşım ve pazarlama imkânlarının yetersizliği gibi nedenler sanayinin gelişmesini büyük ölçüde engellemektedir. Bu nedenle sanayi faaliyetleri genel olarak küçük ölçekli ve atölye tipi sanayi şeklinde gelişme eğilimi göstermiştir.

6. Bulgular: Ağrıda Yoksulluğun Boyutları

Ağrı Kenti'nde yaşanan yoksulluk olgusu sahada yapılan anket ve mülakatlarla ölçülmeye çalışıldı. Bu araştırma ile kentsel yoksulluğun nedenleri ve sonuçları ile birlikte yoksul kesimin sosyoekonomik özellikleri de anlaşılmasına çalışılmıştır. Bu amaçla Ağrı kentindeki Kazım Karabekir, Gazi, Alparslan, Cumhuriyet, Fatih, Fırat ve Yüzüncüyıl mahallelerinde (Harita 2) farklı kesimleri temsil eden 300 hane ile (hanelerin % 52'si 1990 sonrası kente göç eden ve % 48'i de 1990 öncesi kente göç eden ve kendilerini kentin yerlileri olarak nitelendiren kesimlerden oluşmaktadır) Kasım-Aralık 2010'da örnekleme

Harita 2. Kent Bütünü İçinde Örnekleme Mahalleleri.

yolu ile bir anket uygulaması gerçekleştirilmiştir. Bu anketlerde 50 adet soru sorulmuş ve bu sorular aşağıdaki konu başlıkları şeklinde gruplandırılarak değerlendirilmiştir.

6.1. İşsizliğin Yoksulluğa Etkisi

Bir yerde çalışmak istediği halde iş bulamayan kişilerin (15-64 yaş arası) olması halinde söz konusu yerde işsizlikten söz edilmektedir. Çalışmak istediği halde iş bulamayan kişiler ise *işsiz* olarak tanımlanmaktadır. İşsizlik, günümüz dünyasında birçok ülkenin çözüm aradığı ekonomik sorunlardan biridir. Bu sorun, ülkelerin gelişmişlik düzeyleri, ekonomik ve sosyal yapılarının kendine has özellikleri çerçevesinde farklılıklar göstermektedir.

Genelde Türkiye’de ve özelde araştırma sahasını oluşturan Ağrı’da, tarım sektörünün hâlâ egemen olması, kayıt dışı çalışmanın yaygınlığı, işgücü piyasası içinde önemli bir sorun oluşturmaktadır. Tarım topraklarının miras yoluyla giderek parçalanması, kırsal kesimde işsizliğin ve yoksulluğun artması, buna karşın yakın gelecekte kalıcı bir çözümün görülmemesi kitleleri kente göçe zorlamakta ve bu durum da kentsel alanda marjinalleşme ile sosyal dışlanmayı beraberinde getirmektedir.

TÜİK 2009 verilerine göre Ağrı % 6,5’lik işsizlik oranıyla ülke genelinde 65’nci sırada yer almasına rağmen, çalışma sahasında uygulanan anket ve mülakatlar açıklanan resmi işsizlik rakamlarının gerçeği yansıtmadığını göstermektedir. Çünkü iş bulma ümidi olmayan ve sayısı net olarak henüz bilinmeyen çok sayıda mevsimlik işsiz belirtilen işsizlik rakamına dâhil edilmediği anlaşılmaktadır. Ayrıca bu rakamlara ücretsiz aile işçisi olarak çiftte-çubukta çalışan kişiler de eklendiğinde, işsizlik oranının açıklanan oranın çok üzerinde olduğu görülmektedir.

Nitekim araştırma sahasında yapılan anket uygulamasında ailelere yöneltilen *Evin reisi ne iş yapmaktadır?* sorusuna (Soru 1) verilen cevaplar da deneklerin; % 25,4’lük bir kısmı serbest meslek sahibi olduğunu (el arabacılığı, ayakkabı boyacılığı gibi nitelik gerektirmeyen geçici işlerde), % 22,7’lik bir kısmı işçi olduğunu (çaycılık, açılılık, temizlik işçisi vb), % 19,3’lük bir kısmı da tarım ve hayvancılık yaparak geçimini sağladığını belirtirken, % 23,3’lük önemli sayılabilecek bir kısmı da işsiz olduğunu belirtmiştir. Yapılan saha araştırmasında tarım ve hayvancılıkla uğraşan kent sakinlerinin bir kısmının da ankete cevap verirken kendilerini işsiz olarak vasıflandırdıkları dikkatlerden kaçmamıştır.

Tablo 1. Araştırmaya Katılanların Meslek Gruplarına Göre Dağılımı (2010).

	Meslek	F	%
<i>Evin reisi ne iş yapmaktadır?</i>	İşsiz	70	23,3
	Çiftçi	58	19,3
	Seyyar Satıcı	28	9,3
	İşçi	64	21,3
	Serbest	76	25,4
	Memur	4	1,3
	Toplam	300	100

Kaynak: Anket sonuçlarından düzenlenmiştir.

Tablo 1’de yer alan veriler, araştırmaya konu olan kent sakinlerinin bir kısmının hala tarım ve özellikle hayvancılık yaparak geçimlerini sağladığını ve önemli bir kısmının ise niteliksiz işgücünden oluştuğunu ortaya koymaktadır. Kentsel yoksullar için eğitimsizlik, yoksulluğun sadece sonucu değil aynı zamanda da sebebidir. Nitekim kentsel yoksulları oluşturan alt gelir grubunun eğitim seviyeleri çok düşük olduğu için kamu kurum ve kuruluşlarında iş bulamamaktadırlar. Diğer taraftan belli bir zannat edinmedikleri için işçi olarak da süreklilik gerektiren işlerden ziyade esnek ve az gelir getiren işlere yönelmektedirler. Nitekim İş-Kur Ağrı İl Müdürlüğü’ne kayıtlı olan 4930 işsizlerin 3130’u (% 63,5’i) nitelik gerektirmeyen işlerde çalışabilecek kişilerden oluşmaktadır. Ancak günümüzde bilgisayar teknolojisinin gelişmesi, üniversitelerden mezun olan nitelikli kişi sayısının artması, ekonominin enternasyonalleşmesi ve ithal ürünlerin maliyetinin azalması gibi bazı nedenlere bağlı olarak niteliksiz ya da düşük nitelikli işgücüne olan talep azalmıştır (Wilson, 1998: 24-31).

Ayrıca araştırmaya katılanların önemli bir kısmının temel ihtiyaç ve hizmetleri karşılama gücünden yoksun olduğu, yaşadıkları semtlerdeki sosyal ve fiziksel altyapının yetersizlik gösterdiği dikkati çekmektedir. Ağrı’daki kent yoksulları arasında büyük bir sefaletin hüküm sürdüğü tespit edilmiştir. Ailedeki birey sayısının oldukça yüksek olduğu kent yoksullarının büyük bir kısmı yoksulluk sınırının (2009 yılında 4 kişilik bir ailenin yoksulluk sınırı 825 TL) altında yaşamaktadır. Ailelerin % 76,6’sının 600 TL’nin altında aylık gelire sahip olduğu göz önünde bulundurulursa, birey başına aylık gelirin açlık sınırının (2009’da 287 TL) da oldukça alt seviyelerine indiği görülür. Bu ailelerin sadece % 9,1’inde kadınlar da çalışmaktadır. Çok çocuklu bu ailelerin % 97’sinde aylık en az 800-1000 TL arasında gıda, giyim, sağlık eğitim ve ulaşım harcamasına ihtiyaç duyulduğu göz önünde bulundurulursa, tablonun ne kadar vahim olduğu ortaya çıkar. Sonuç olarak, kentsel yoksulluğun ardında yatan, gelir eksiltici bir faktör olarak yaygın bir işsizlik sorununun olduğu dikkati çekmektedir.

Literatürde “yeni yoksulluk (new poverty)” olarak tanımlanan yoksulluk formu da yetişkinlerinin işsiz, işten atılmış ya da daha önce işgücüne hiç katılmamış insanların oluşturduğu dışlanmış mahalleleri bu kapsamda ele almaktadır. Kent içindeki işsiz yoksulluk (Inner-city Jobless Poverty) olarak da nitelendirilebilen bu yoksulluk formu, daha önceki yoksulluk formlarına karşı büyük zıtlıklar içermektedir. Wilson bu zıtlıkları “*Daha önceki yoksullar da yoksuldu; ama işsiz değillerdi. Eski yoksulların çok önemli bir kısmı çalışıyordu. 1990’lara girdiğimizde ise yetişkinlerin işsiz kaldıklarını görüyoruz.*” şeklinde ifade etmektedir. Burada işsizlikten kasıt sadece “aktif olarak iş arayanlar” değildir. Ayrıca işsiz kesim, iş pazarının dışında yer alanlar ya da bu pazardan atılmış olanlar olarak kabul edilmektedir (Wilson,1998: 24-31).

6. 2. Kentsel Yoksulluğun Mekanla İlişkisi

Barınma hakkı, yaşama ve eğitim hakkı gibi temel haklardan biri olup, insani yaşam koşulları açısından bu kavram ile ifade edilmek istenilen sağlıklı bir konutta barınmadır. Kişilerin sağlıklı konut algılaması zaman içerisinde değişim göstermektedir. Kişilerin içinde yaşamayı hayal ettikleri konut algısı farklılaşsa da sağlıklı konutların fiziksel ni-

teliklerinin uygunluğu, sağlık koşullarına uygunluğu ve psiko-sosyal uygunluk gibi bazı asgari koşullar konusunda hemen herkes hemfikirdir (Akdur,1987: 20).

Mekân, kent yoksulluğunun ve yaşam stratejilerinin anlaşılmasında kilit bir rol üstlenmektedir. Türkiye'deki kentleşmeyi, gecekondulaşma-informelleşme-mafyalaşma üçgeninde açıklayan Işık ve Pınarcıoğlu'na göre (2001:77); 1980 öncesinin masum barınma ihtiyacının bir sonucu olarak ortaya çıkmış olan gecekondular; devletin toplumsal kesimler arasındaki hakem rolünden çekilmesiyle beraber, kente önce gelenlerin, informal ilişki ağları yardımıyla, saldırgan bir servet edinme ve sınıf atlama aracı olmuştur. Kente sonra gelenler ise, el konabilecek kamu arazisi kalmadığı için kiracı konumunda kalmışlar ve yoksulluk sarmalını aşacak kaynaklara erişememişlerdir. Gecekondular 1980'lerin başlarında dönüşüm geçirmeye ve *gecekondular sahipleri* ile *gecekondular kiracıları* şeklinde ayrışmalar oluşmaya başlamıştır. Gecekondular kiracılığında 1990'lardan itibaren artış bulunmaktadır. Ağrı Kenti'ne yeni göç edenler de el konabilecek kamu arazisi bulamadıkları için kira ödemek gibi önemli bir maliyet nedeniyle kendilerini yoksulluk sarmalının içinde bulmuşlardır.

Araştırma sahasında yapılan anket uygulamasında ailelere yöneltilen *İkamet ettiğiniz konut kime aittir sorusuna* (Soru 3) verilen cevaplar da deneklerin % 63,3'ü kendine ait konutlarda, % 30'u kiralık konutlarda ve % 6,7'si ise diğer seçeneğini oluşturan belediyeye veya diğer kurumlara ait kira karşılığı olmayan konutlarda oturduğunu ifade etmiştir.

Tablo 2. Oturulan Konutun Mülkiyet Durumuna Göre Dağılımı(2010).

	Konut Mülkiyeti	Kişi sayısı	%
	<i>İkamet ettiğiniz konut kime aittir?</i>	Malik	190
Kiracı		90	30,0
Diğer		20	6,7
Toplam		300	100.0

Kaynak: Anket sonuçlarından düzenlenmiştir.

Tablodan da anlaşılacağı üzere ankete katılanların % 63,3'ü kendilerine ait konutlarda ikamet etmektedirler. Ancak çoğunlukla imarsız alanlarda inşa edilen konutlar, asgari yaşanabilirlik standartlarından yoksundurlar. Yapı malzemesi olarak çoğunlukla briket, taş ve topraktan derme çatma olarak yapılan konutlar genelde iki oda ve bir salondan oluşmaktadır. Hane halkı büyüklüklerine göre yatak odası sayısı ve hacmi yeterli değildir. Konutlar genel olarak içinde yaşayanlara emniyet duygusu vermekten uzak, aile gizliliği ve gözden ıraklığın sağlanamadığı, aile içi ve aileler arası ilişkilere elverecek nitelik ve yeterlilikten yoksundur. Hâlbuki yaşam standartlarına uygun bir konut, içinde barınanları, doğal afet ve olumsuz iklim koşullarına karşı koruyabilmeli, rutubetsiz olmalı, güneş ışığından en iyi biçimde yararlanmayı sağlamalıdır. Havalandırılması, temizlenmesi kolay olmalı, duvar ve döşemeleri haşerelerin türemesine uygunluk göstermemelidir.

Araştırma sahasında yapılan anket uygulamasında oturulan konutun yaşam standartlarına göre uygunluğunu tespit etmek amacıyla ailelere yöneltilen *İkamet ettiğiniz konutta*

elektrik, su, mutfak, banyo ve tuvalet gibi eklentiler var mı? sorularına (Soru 3,14,15) verilen cevaplara göre konutların hepsinde elektrik altyapısı bulunurken % 58'inde içme suyu hattı içerde, % 42'sinde ise bahçede bulunmaktadır. Anket yapılan 300 haneden % 41'inin tuvaleti dışarıda olup, bu hanelerin % 5'inde tuvaletin başka hanelerle ortak kullanıldığı tespit edilmiştir. Tuvaletlerin dışarıda olması ve kanalizasyon sistemindeki sorunlar kötü kokuların çevreye yayılmasına yol açmaktadır. Tuvaleti ve banyosu birlikte bulunan hane sayısı % 19 iken, ayrı bir banyoya sahip olan hane sayısı ise % 37 kadardır. Yıkamak için hanelerin % 34'ü ise hol, mutfak, oturma odası, tandırılık ya da ahır gibi ev eklentilerini kullanmaktadır. Çalışma sahasındaki mülakat sonuçlarından; tuvalet ve banyo gibi eklentileri kontun dışında olan ailelerdeki kadın ve çocukların, özellikle kış aylarında tuvalet ve banyo ihtiyaçlarını daha sıcak olan ahırlarda gidermeye çalıştıkları anlaşılmıştır. Konutların % 35'inde mutfak bulunmamakta ve bu konutlarda yemekler genelde salondaki sobalar, küçük ocaklar ya da tandırılıklarda pişirilmektedir.

Tablo 3. Oturulan Konutun Yaşam Standartlarına Göre Uygunluğu (2010).

	Konutun Özellikleri	Konut Sayısı	%
<i>İkamet ettiğiniz konutta elektrik, su, mutfak, banyo ve tuvalet gibi eklentiler var mı?</i>	Elektrik alt yapısı var	300	100
	Su evin içinde var	176	58.0
	Mutfak evin içinde var	194	65.0
	Banyo evin içinde var	110	37.0
	Tuvalet evin içinde var	118	39.0
	Tuvalet ve banyo aynı eklentide var	58	19.0

Kaynak: Anket sonuçlarından düzenlenmiştir.

Gerek mutfak gerekse banyo ve tuvaletle ilgili temizlik sorunları kentsel yoksulların içinde buldukları sağlıksız koşulları göstermek açısından son derece önemlidir. Hâlbuki sağlıklı bir konutta; konutun suyu, elektriği, banyosu, tuvaleti hem olmalı hem de bu gibi donanım ve birimler sağlık kural ve koşullarına uygun olmalıdır. Yeterli genişlikte ve temizlenmesi kolay mutfak, banyo, tuvalet bulunmalı ve de bunlar konutun diğer birimlerinden güvenli bir şekilde ayrılmış olmalıdır.

Anket sonuçlarına göre çalışma sahasını oluşturan mahallelerde ikamet edenlerin % 52'sini son yirmi yılda kırsal yerleşmelerden göçle gelen nüfus oluşturmaktadır. Kırsaldan çeşitli sosyoekonomik nedenlerle göç edip, kente yerleşen insanların kırsaldaki yaşantılarını kentte de devam ettirdikleri gözlemlenmiştir. Söz konusu mahallerde bazı ailelerin ekonomik faaliyet olarak hayvancılık yapması nedeniyle, ahır ve samanlık gibi eklentiler aile konutunun bir bölümü ya da eklentisi olarak inşa edilmiştir. Ancak ev ve ahırın aynı konutta yer alması, aile fertlerinde birtakım parazitler ve enfeksiyonel hastalıklara neden olmaktadır. Sıvı ve katı hayvan gübrelerinin açıkta ve aile konutunun yakınında bulundurulması çeşitli hastalıklara yol açan kötü çevre koşullarıdır. Bu alanlarda olumsuz çevre koşulları düzeltilmedikçe insan sağlığının korunması güçtür.

Kentsel yoksulluk ile mekânsal ayrışma arasındaki önemli bir ilişki de yoksulların yaşadığı mekânların kentsel hizmetlerden yoksun kalmaya başlaması ve kullanılan mekânların eskiyerek yenilenememesidir. Bu mekânsal ve sosyal gerileme, işsizliği, sağlıksız ve güvenlikten yoksun bir kentsel çevreyi yoksullar için kaçınılmaz hale getirerek, bu kesimleri marjinalize edebilmektedir.

6.3. Kentsel Yoksulluk Hane Halkı Büyüklüğü İlişkisi

Anket çalışması yapılan alanların; gerek mekân koşulları gerekse insan ilişkileri açısından kırsal karakterli bir yaşam tarzı sergilediği göze çarpmaktadır. TÜİK verilerine göre Türkiye’de hane büyüklüğü 3.97 iken, Ağrı İli’nde ortalama hane büyüklüğü 6,79 kişi kadardır. Dolayısıyla Ağrı’daki yoksulluk oranı ülke ortalamasının çok üzerindedir. Bu durum araştırma sahasında yapılan anket uygulamasında ailelere yöneltilen *Aynı evde kaç kişi yaşıyorsunuz?* sorusuna (Soru 9) verilen cevaplarla da örtüşmektedir. Bu soruya deneklerin % 9’u 4 kişi, % 16’sı 5 kişi, % 23,7’si 6 kişi, % 31,6’sı 7 kişi ve %16,4’ü de 8 ve daha fazla kişi bir arada yaşıyoruz şeklinde yanıtlamıştır.

Tablo 4. Ağrı Kenti’nde Hane Halkı Büyüklükleri (2010).

	Hane Halkı Büyüklüğü	F	%
<i>Aynı evde kaç kişi yaşıyorsunuz?</i>	2 kişi yaşıyoruz	3	1.0
	3 kişi yaşıyoruz	7	2.3
	4 kişi yaşıyoruz	27	9.0
	5 kişi yaşıyoruz	48	16.0
	6 kişi yaşıyoruz	71	23.7
	7 kişi yaşıyoruz	95	31.6
	8 kişi ve daha fazla	49	16.4
	Toplam	300	100.0

Kaynak: Anket sonuçlarından düzenlenmiştir.

Yapılan anket sonuçlarına göre çalışma alanındaki aile büyüklüğü 6,2 kişi olarak çıkmıştır. Ancak istatistiksel olarak aritmetik ortalama sonucu olan bu değer Ağrı kenti için aslında medyan olarak kabul edilmelidir. Çünkü anket uygulanan hanelerin (300 hane) % 97,7’si 4 kişi ve üzeri bir nüfus yapısıyla ortalama hane büyüklüğü 3.97 olan Türkiye ortalamasının bir hayli üzerinde seyretmektedir. Bu sonuç aynı zamanda, hanelerin % 97,7’sinin kırsal aile yapısı olan geniş aile özelliği taşıdığı anlamına gelmektedir. Ayrıca bu sonuç araştırma sahasını oluşturan yoksul kenar mahallerde 4 kişilik çekirdek aile tipinin henüz yaygın olmadığını ve buna bağlı olarak da yoksulluk riskinin oldukça yüksek olduğunu göstermektedir.

6.4. Kentsel Yoksulluk Eğitim İlişkisi

Ağrı’nın en önemli sorunlardan birisini eğitim sorunu oluşturmaktadır. TÜİK 2009 verilerine göre Ağrı ili genelinde okuma yazma bilmeyen 6(+) yaş üzeri nüfusun toplam

nüfusa oranı % 14,4'tür. Çalışma sahasını oluşturan Ağrı Kenti'ndeki bazı mahallelere uygulanan anket sonuçları da TÜİK verilerine yakın bir sonuçla çalışma sahasındaki halkın eğitim seviyesinin düşük olduğunu göstermektedir. Uygulanan anket sonuçlarına göre çalışma sahasında okuma yazma bilmeyen kesim, 6(+) yaş üstü kişi sayısının % 13,9'unu oluşturmaktadır. Okuma yazma bilmeyen nüfusun çoğunluğunu kadınlar ve 50 yaş üzeri erkekler oluşturmaktadır. Sorunun kökeninde ise göç edilen kırsal yerleşmelerdeki ilköğretim okullarının yetersizliği ile tarımsal üretim nedeniyle erken yaşta çalışma hayatına başlanması yatmaktadır.

Yoksulluk ve eğitimsizlik birbirini besleyen iki süreç şeklinde işlemektedir. Ailelerin yoksulluk nedeniyle okul masraflarını karşılayamamaları, ulusal kaynaklardan eğitime yetersiz pay ayrılması ya da çocukların çalışarak aile gelirine katkıda bulunmak zorunda kalmaları yoksul aile bireylerinin eğitim hakkını engellerken, eğitimsiz kalmış bireylerin yoksulluk içinde yaşamaları da kaçınılmaz olmaktadır. Dolayısıyla okul çağına geldiği halde eğitilmeyen her çocuk, yoksulluğa mahkum olma tehlikesiyle karşı karşıyadır.

Kırsal kesimden hızla göç almış kentlerin birçoğunda olduğu gibi Ağrı Kenti'nde göze çarpan en dikkat çekici durumlardan biri, kırdan kente göç eden nüfusta eğitim seviyesinin giderek azalmasıdır. Kırsal yerleşmelerden göç ederek aileleri ile birlikte kente gelen okul çağındaki çocukların adaptasyon sürecinde yaşadığı uyumsuzluk, belirsizlik ve de ailelerin karşılaştıkları ekonomik güçlükler nedeni ile çalışmak zorunda kalmaları okula devamı zorlaştırmakta ve hatta imkânsızlaştırmaktadır.

Bu durum araştırma sahasında yapılan anket uygulamasında ailelere yöneltilen *Çocuklarınız çalışıyor mu, çalışıyorsa hangi işte çalışıyor?* sorusuna (Soru 19,20) verilen cevaplardan da belirgin bir şekilde ortaya çıkmıştır. Ankete katılan ailelerin % 42'si evet çocuklarımız çalışıyor cevabı vermiştir. Çalışan çocukların hangi iş kollarında çalıştığı sorusuna deneklerin verdiği cevaplarda ise çocukların % 21'inin ayakkabı boyacılığı, % 11,3'ünün mendil, sakız, simit satıcılığı ve % 8,7'sinin de tartıcılık yaptığı ortaya çıkmıştır. Anket uygulanan deneklerin bir kısmının çocuklarının çöp toplayıcılığı ve dilencilik yaptığı gözlemlenmesine rağmen insan onurunu zedeleyici bir davranış olarak görülen çöp toplayıcılığı ve dilencilik yapıyor mu sorusuna deneklerin hiç biri cevap vermemiştir.

Tablo. 5. Kent Yoksulu Ailelerin Okuyan Çocuklarının Çalışma Durumları (2010)

Çocuklarınız çalışıyor mu, çalışıyorsa hangi işte çalışıyor?	Çalışılan İş kolları	f	%
	Ayakkabı boyacısı	59	46,0
	Mendil, sakız, simit satıcısı	30	23,4
	Tartıcı	17	13,3
	El arabacısı	12	9,3
	Berber,marangoz,tamirci çırağı vb	10	7,8
	Çöp toplayıcısı ve dilenci	0	0
	Toplam	128	100,0

Kaynak: Anket sonuçlarından düzenlenmiştir.

Yoksullaşan aileler, giderek çocuklarını sakız, kâğıt mendil, simit satıcılığı, ayakkabı boyacılığı ve tartıcılık gibi işlerde çalıştırarak, ev ekonomisine katkı sağlamaya çalışıyorlar. Yaşamlarını sürdürmeye çalışan bu insanlar eğitimi umursamaz duruma geliyorlar. Eğitim-öğretim hayatından kopuk bu çocukların geleceği düşünüldüğünde, tüm ülkenin geleceğinin büyük ölçüde karartıldığı hemen görülmektedir. Şimdilik sokaklarda veya çöplüklerde yiyecek bir şeyler arayan çocuklar, bir süre sonra balley çekmekte, tiner koklamakta ve gençlik dönemlerinde nereye sürüklenecekleri kestirilememektedir. Ayrıca eğitim alamayan, karnını doyumamayan, çöplüklerde yiyecek ya da satılabilir plastik ve metal atık toplayan veya sokaklarda dilencilik yapmak veya çalışmak zorunda kalan çocukların, ciddi psikolojik bunalımlara düşmesi ve davranış bozuklukları sergilemesi kaçınılmazdır. Dolayısıyla denilebilir ki Ağrı kentinde acilen önlem alınması gereken sorunların en önemlileri, şimdiki eğitim probleminden kaynaklanmaktadır.

Araştırmamız yaygın kanının aksine Ağrı kentinde bir sosyal politika aracı olarak eğitimin amacına ulaşmasındaki en önemli engelin, yörenin kültürel yapısı değil, yöredeki yoksulluk ve yatırım eksikliği olduğunu göstermiştir. Bunun dışında yoksul ailelerin çocuklarını okula göndermesini kolaylaştırmaya yönelik uygulamaların çok önemli ve oldukça başarılı olduğu gözlemlenmiştir.

6.5. Kentsel Yoksulluk Sağlık İlişkisi

Bir ülkenin en değerli serveti olan insanın, iktisadi faaliyetlere verimli bir şekilde katılması için önce sağlık şartlarının iyileştirilmesi sonra eğitim seviyesinin yükseltilmesi gerekmektedir. Özellikle kalkınma çabası içinde bulunan ülkeler, kalkınma çabasının gerektirdiği ve insan unsuru ile ilgili bulunan sağlık hizmetlerini iyileştirmek zorundadırlar. Üstelik sağlık düzeyi ile ilgili veriler, ülkenin kalkınmışlık derecesini ortaya koyan en önemli verilerdir. Barış, barınma, eğitim, gıda, gelir, tutarlı bir eko-sistem, sürdürülebilir kaynaklar ve sosyal adalet, sağlık için temel koşullar ve kaynaklardır. Sağlıkta iyileşme, bu temel önkoşulların güvenli bir şekilde kurulmasını gerektirir. Kuşkusuz sosyal, ekonomik ve kişisel gelişme için sağlık temel kaynaktır ve yaşam kalitesi için önemli bir boyuttur.

Sağlığı geliştirme, sağlıkta adalete ulaşmaya odaklanmıştır. Sağlığı geliştirme eylemi, var olan sağlık koşullarındaki farklılıkları gidermeyi ve tüm insanların, sağlık potansiyellerine tam anlamıyla ulaşabilmesini sağlamak için eşit imkânlar ve kaynaklar sağlamayı amaçlamaktadır. İnsanlar, sağlık koşullarını belirleyen bu noktaları kontrol edemezse, sağlık potansiyellerine tam olarak ulaşamaz. Araştırma sahasını oluşturan Ağrı Kenti'nde halen aynı hanede birden fazla ailenin yaşamak zorunda kalması, yetersiz beslenme, ısınmama, temizlik koşullarına uyulamaması, içme sularının yetersiz ve pis oluşu gibi faktörler, mevcut sağlıksız koşulları artıran ve insan yaşamını zorlaştıran önemli sağlık sorunlarıdır.

Araştırma sahasında yapılan anket uygulamasında ailelere yöneltilen *Aynı konutta kaç aile bir arada yaşamaktadır?* sorusuna (Soru 9) verilen cevaplarda Ağrı'daki kentsel yoksulların ne denli sağlıksız yaşam koşullarına sahip olduğunu göstermiştir. Nitekim çalışma sahasında ankete katılanların % 52'si bir aile, % 40'ı iki aile ve % 12'si ise üç ailenin aynı hanede yaşadığını ifade etmişlerdir.

Tablo 6. Aynı Hanede Birlikte Yaşayan Ailelerin Durumu (2010)

	Aynı konutta birlikte yaşayan aile sayısı	F	%
Aynı konutta kaç aile bir arada yaşamaktadır?	Bir aile	156	52
	İki aile	120	40
	Üç aile	24	8.0
	Toplam	300	100.0

Kaynak: Anket sonuçlarından düzenlenmiştir.

Genellikle, köylerini terk ederek kente yerleşen ailelerin azımsanmayacak bir kısmı ekonomik yetersizlikler nedeniyle aynı konutu paylaşmak zorunda kalmaktadır. Bir arada yaşamak zorunda kalan aileleri anne-baba, evlenen çocukları ile dede ve nineler oluşturmaktadır. Hızlı nüfus artışına bağlı olarak, alt-yapı yetersizliği giderek ciddi boyutlara ulaşan Ağrı Kenti'nin sağlıklı yaşam koşulları açısından önemli problemlerle karşı karşıya olduğu görülmektedir.

Göçle beraber başta çocuklarda olmak üzere önemli sağlık sorunları ortaya çıkmıştır. Konutların iyi ısıtılmaması ve sağlıklı altyapıdan yoksun olması, su ve kanalizasyon şebekesinin sağlıklı olmaması, tifo ve dizanteri gibi hastalıkların yaygınlaşmasına yol açmıştır. Ağrı'nın en önemli sağlık kuruluşu olan Ağrı Devlet Hastanesi, kent nüfusuna gerek kapasite ve gerekse donanım bakımından önemli hizmetler vermekle birlikte, sağlık ihtiyaçlarını karşılamada oldukça yetersiz kalmaktadır. Ancak, gerek devlet hastanesi gerekse özel hastane ve sağlık poliklinikleri teknik donanım, uzman eleman ve laboratuvar koşullarının gelişmemiş olması nedeniyle yeterli bir sağlık hizmeti verememektedir. Acil sağlık sorunlarında ilk başvuruların yapıldığı bu sağlık merkezlerinde, ayakta ve yataklı tedavi hizmetleri verilmekte; ileri tetkikler ve yetersiz kalınan durumlarda ise hastalar Erzurum Bölge Araştırma Hastanesi ve Atatürk Üniversitesi Tıp Fakültesi Hastanesi'ne sevk edilmektedir.

Araştırma sahasında çevre şartlarının elverişsizliği ve sosyoekonomik yetersizlikler kadar, beslenme şekli de toplum sağlığını etkileyen önemli bir faktördür. Dengesiz beslenme diyebileceğimiz beslenme şeklinin hâkim olduğu kentin yoksul kesimlerinde, bu durumdan kaynaklanan hastalıkların görülmesi de mümkündür. Kent nüfusunun önemli bir bölümünün alım gücünün çok düşük olması nedeniyle, gizli bir açlık olayının da bulunduğu bir gerçektir. Kent yoksullarını oluşturan çok sayıda dar gelirli ailenin, birçok gıdayı çoğu zaman yeterince satın alamadıkları anlaşılmaktadır. Dolayısıyla araştırma sahasını oluşturan Ağrı kentinde beslenme şartlarının iyi bir seviyede olduğu söylenemez. Hâlbuki sağlıklı kalabilmenin şartları arasında iyi bir mesken, sağlıklı bir çevre ve dengeli bir beslenme başta gelir. Oysa inceleme sahasında, genel olarak belirtilen şartların büyük ölçüde oluşmadığı gözlenmektedir.

Sağlık da eğitim gibi sosyal politika açısından çok önemli bir araçtır. İnsanlar, temel hakları arasında olan sağlık hizmetlerine ulaşamadıkları sürece, geleceğine güven-

meleri mümkün değildir. Sosyoekonomik durum ile sağlık arasında birbirini sürekli etkileyen bir ilişki olduğu, hastalıkların bazı bireyleri uygun bir gelir elde etmekten alıkoyduğu, bunun da bireyleri sosyoekonomik açıdan aşağı doğru hareket ettirdiği söylenebilir. Nitekim ekonomik durum ile sağlık arasındaki bu kısır döngüde yoksulluk; beslenme bozukluğuna, hastalıkların sıklaşmasına, bireyin gelirinin çoğunu tedaviye ayırmasına, çalışma gücünün azalmasına, gelir azalmasına bu da dönerek yoksulluğa yol açmaktadır.

6.6. Kentsel Yoksulluk Sosyal Güvenlik İlişkisi

Sosyal güvenlik, modern ulusların kendi vatandaşlarını korumak için en önemli araçlarından biridir. Devlet bu programlar yardımıyla, çalışanların yaralanması, hastalanması, yaşlanması, işsizlik ve düşük gelir elde etme durumları gibi zorluklarda asgari bir yaşam standardıyla bireyleri korumayı sağlar. Bu programlar gelişmiş ülkelerde toplumdaki bütün bireyleri koruyacak bir içeriğe ulaşmıştır (Coller-Messick,2000;142). Ancak Türkiye'deki sosyal güvenlik sisteminin sağlıksız yapısı ve kamu kaynaklarının sosyal güvenlik kurumlarınca yeterince etkin kullanılmaması nedeniyle, 1992 yılında hiçbir sosyal güvenlik şemsiyesi altında olmayan yoksulların sağlık hizmetini karşılamak amacıyla başlatılan ve muhtaçlık esasına dayalı olan yeşil kart, genel sağlık sigortası sistemi kuruluncaya kadar geçici bir hizmet olarak uygulamaya konulmuştur.

Araştırma sahasında yapılan anket uygulamasında ailelere yöneltilen *Sosyal güvenceniz nedir?* sorusuna (soru 21) verilen cevaplar dan da özellikle yeşil kart uygulamasının ne denli yaygın olduğu ortaya çıkmıştır. Ankete katılanların % 59.0'unun Yeşil Kart, % 8,0'inin Bağ-Kur, % 16,0'sının SSK ve %5,3'ünün de Emekli Sandığı sosyal güvencesi kapsamında olduğu, % 11,6'sının ise hiç bir güvencesinin bulunmadığı tespit edilmiştir. Borçları sebebiyle, Bağ-Kur'lu görünmelerine rağmen, Bağ-Kur'un sağladığı sağlık güvencesinden yararlanamayanlar da eklendiğinde, bu oran daha da artmaktadır.

Tablo 7. Ağrı Kentinde Anket Uygulanan Hane Halkının Sosyal Güvence Durumları (2010).

	Sosyal Güvence	F	%
<i>Sosyal güvenceniz nedir?</i>	Yeşil Kart	177	59.0
	Bağ-Kur	24	8.0
	SSK	48	16.0
	Emekli Sandığı	16	5,3
	Hiçbir Güvencesi Yok	35	11,7
	Özel Sandık (Banka)	0	0.0
	Toplam	300	100.0

Kaynak: Anket sonuçlarından düzenlenmiştir.

Gerek kentsel yoksulluğun yaşandığı mahallelerde yaptığımız anket sonuçları gerekse İl Sağlık Müdürlüğü verilerine göre Ağrı Kenti'nde yaşayan nüfusun yarısından fazlasının (56 850 kişi) sosyal yardıma muhtaç olan kişilere devlet eliyle yapılan bir tür aynı ni-

telikli kamusal sosyal yardım olan Yeşil Kart uygulaması kapsamında olduğu anlaşılmaktadır. Ağrı Kenti'nde yaşayan nüfusun % 57.3'nün hiçbir sosyal güvence sistemine dahil olmaması ve aylık gelirlerinin, asgari ücretin üçte birinden az olması nedeniyle yoksulluk ekseninde işleyen Yeşil Kart kapsamına alınması hane halklarında kentsel yoksulluğun nedenli yüksek olduğunun bir başka göstergesidir.

Sonuç ve Öneriler

Özellikle 1990'lı yıllar ve sonrasında kırsal alanlardan kaynaklanan yoğun göçlerin baskısı altında olan Ağrı Kenti'nde derin bir yoksulluk ve yoksunluk hüküm sürmektedir. Ülke milli gelirinde oldukça düşük bir paya sahip olan bu yoksul kentte, göç dalgasıyla beraber, yoksulluk neredeyse yaşam şekli haline gelmiş ve Ağrı yoksunluğu kimlik olarak kuşanmış bir kent haline dönüşmüş durumdadır. Araştırmaya konu olan kent yoksullarının % 32'sinin aylık 300 TL'nin altında ve % 76,6'sının da 600 TL'nin altında bir gelire sahip olması, kentte yaşanan yoksulluğun boyutlarını göstermesi açısından ilginçtir. Hane içerisindeki birey sayısının yüksek olması (hanelerin % 48'i 7 ve daha fazla birey sayısına sahiptir), göç edenlerin açlık sınırının çok altında koşullarda yaşamlarını sürdürmesine neden olmaktadır.

Büyük kentlerde mevcut olan enformel ilişki ağlarının burada bulunmaması ve kentin bu tür ilişkileri oluşturacak koşullardan yoksunluğu da, insanları gelecek için birtakım stratejiler oluşturacak araçlardan tümenden mahrum bırakmaktadır. Doğum oranlarının ve ortalama aile büyüklüğünün ülke ve bölge ortalamasının üzerinde olduğu Ağrı'da, mevcut koşullarda bir değişiklik olmadığı sürece, yoksulluğun kendini sürekli olarak yeniden üreterek devam edeceğini tahmin etmek zor değildir.

Sağlıklı bir kentsel gelişme ve yapılaşmanın olmadığı Ağrı Kenti'nin temel altyapı sorunları bile aşılmış değildir. Ağrı il merkezi oluşundan itibaren, yoğun göçün de etkisiyle, yoksulluğun yansımalarının her yönden görüldüğü bir kent olmuştur. Alt gelir sınıfının nüfus üzerinde artan etkisi, Ağrı için yapılan İmar planlarında da etkisini göstermiştir. Yoğun nüfus artışı dikkate alınmadan yapılan planlar kent nüfusunun sosyal ve ekonomik beklentilerine cevap vermedikleri için amaçlarına ulaşamamışlardır. Dolayısıyla yoğun göç sonucu gelişmiş güzel gelişen ve adeta köyleşen yoksul bir kent manzarası ortaya çıkmıştır.

Kırsal kesimden göç eden nüfusun kentin özellikle kenar semtlerinde (Fatih, Yüzüncüyıl, Beşevler, Cumhuriyet, Alpaslan Mahalleleri gibi) plansız ve kent yaşamına uygun olmayan konutlar inşa etmesi yoksulluk çemberini giderek genişletmiştir. Ağrı'da kentsel yoksulluk yoğun olarak yaşanmasına rağmen, derin yoksulluğun kentteki sosyal yaşam üzerindeki toplumsal huzuru bozacak yansımalarına henüz sıkça rastlanmaması dikkat çekicidir. Ancak gelir dağılımındaki dengesizlikler ve giderek artan yoksulluk, sadece toplumun tutunma harcını yok etmekle kalmamakta, aynı zamanda bireyleri hızla toplumun dışına itmektedir. Olayın en trajik yönü ise, ötekileşen kesimlerin sürekli olarak artması ve toplumsal yapıyı zedeleyecek ölçüde çoğunluk durumuna geçmesidir. Bu nedenle, yapılması gerekenler ivedilikle ve planlı bir şekilde yapılmazsa, büyük toplumsal çalkantıların ve gerilimlerin ortaya çıkması kaçınılmaz olacaktır.

Bu bağlamda, yerel yönetimlere önemli görevler düşmektedir. Kent yönetimi, kente göç edenlerin kentsel hizmetlerden yararlanması ve kent yönetimine katılımı konusunda çaba göstermelidir. Ancak, kentsel hizmetlerin yalnızca teknik altyapıdan ibaret olmadığı bilinmelidir. Halkın kentleşmesine katkı sağlayacak sosyal ve kültürel hizmet sunumu, kentsel bilincin oluşturulmasında oldukça önemlidir. Kent kültürüne sahip, kentsel yaşam kalitesi yüksek, yaşanabilir bir kentin oluşturulması halkın ve yönetimlerin ortak çabası ile gerçekleşecektir.

Ağrı'daki kentsel yoksulların özelliklerine baktığımızda, çoğu yoksulların kalabalık hanelerde olduğu görülür. Bu hane halkları ortalamanın üzerinde çocuğa ya da ferde sahip hane halklarıdır. Kent yoksullarının genelde düşük düzeyde konutlarda yaşadığı ortaya çıkmıştır. Yoksul hane halklarının konutlarının özellikleri incelendiğinde; yapı malzemesi olarak çoğunlukla briket, taş ve topraktan derme çatma olarak yapılan konutlar genelde iki oda ve bir salondan oluşmaktadır. Hane halkı büyüklüklerine göre yatak odası sayısı ve hacmi yeterli değildir. Genel olarak içinde yaşayanlara emniyet duygusu vermekten uzak, aile gizliliği ve gözden ıraklığın sağlanamadığı, aile içi ve aileler arası ilişkilere el-verecek nitelik ve yeterlilikten yoksun olan konutların ısıtma sisteminin ise sobalı olduğu görülmektedir. Göçle gelen insanların adeta üst üste yığılırcasına kent merkezindeki derme çatma konutlarda birikmeleri, yaşam kalitesini sınırlandırmıştır. Göçle beraber, yeni yoksul mahalleleri meydana gelmiş ve bu alanlar giderek kentin geri kalan kısımlarından farklılaşmaya başlamıştır.

Kent sakinlerinin bir kısmının hala tarım ve özellikle hayvancılık yaparak geçimlerini sağladığı ve önemli bir kısmının ise niteliksiz işgücünden oluştuğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte kent yoksullarının çoğunluğunun temel ihtiyaç ve hizmetleri karşılama gücünden yoksun olduğu, yaşadıkları semtlerdeki sosyal ve fiziksel altyapının yetersizlik gösterdiği görülmüştür. Kent'te toplumsal yoksulluğun yanı sıra mekânsal yoksulluk da yaşanmaktadır. Nüfusun son yirmi yılda neredeyse iki katına çıktığı kentte, geleceğe yönelik rasyonel planlama ilkeleri göz ardı edilerek hazırlanan altyapı projeleri çökmüş ve kent sakinlerine en temel insani hizmetleri sunamayacak dereceye gelmiştir. İnsanların çöp-temizlik, su ve yollar ile ilgili önemli altyapı sıkıntıları çektiği görülmektedir.

Araştırma yaygın kanının aksine Ağrı Kenti'nde bir sosyal politika aracı olarak eğitimin amacına ulaşmasındaki en önemli engelin, yörenin kültürel yapısı değil, yöredeki yoksulluk ve yatırım eksikliği olduğunu göstermiştir. Bunun dışında yoksul ailelerin çocuklarını okula göndermesini kolaylaştırmaya yönelik uygulamaların çok önemli ve oldukça başarılı olduğu gözlemlenmiştir.

Hızlı nüfus artışına bağlı olarak, alt-yapı yetersizliği giderek ciddi boyutlara ulaşan Ağrı Kenti'nin sağlıklı yaşam koşulları açısından önemli problemlerle karşı karşıya olduğu tespit edilmiştir. Ağrı Kenti'nde yaşayan nüfusun % 57.3'nün hiçbir sosyal güvence sistemine dahil olmaması ve aylık gelirlerinin, asgari ücretin üçte birinden az olması nedeniyle yoksulluk ekseninde işleyen Yeşil Kart kapsamına alınması hane halklarında kentsel yoksulluğun ne denli yüksek olduğunun bir başka göstergesidir.

Devlet ve yerel yönetimler başta olmak üzere sivil toplum kuruluşları tarafından, ihtiyacı olanlara sağlanan, ancak gerçekte ihtiyacı olanların yararlandığından şüphe edilen,

yiyecek, giyecek, yakacak ve para yardımı gibi yardımların doğru ve gerçek ihtiyaç sahiplerine gitmesi sağlanmalıdır. Bu tür yardımların, kente gelenlerin kente uyum sağlamalarını kolaylaştırıcı mı yoksa zorlaştırıcı mı bir etki yaptığı iyi analiz edilmelidir. Çünkü dünya ölçeğinde yoksullara direkt parasal yardımlarda bulunmayı öngören *sosyal yardım devleti* anlayışı artık ağırlığını kaybetmiştir. Bu nedenle, gelir dağılımı ve yoksullukla mücadelede devlet politikalarının neler olması gerektiği konusunda yeni bir anlayışı geliştirilerek uygulamaya geçirilmesi gerekmektedir.

Hiçbir endüstriyel faaliyetin bulunmadığı kentte, devletin bir sosyal adalet aygıtı olarak üzerine düşeni yapması gerekmektedir. Bunun için de, yörenin koşullarına uygun iş alanları oluşturulmalı ve özellikle kentsel yoksulların eğitim düzeylerini yükseltecek, iş garantili mesleki eğitim gibi kalkınma programları ortaya konulmalıdır. Ekonomik olarak diplerde yer alan yoksul yığınların barınma sorunu halledilmeli ve temel insani gereksinimleri karşılanmalıdır. Kentin sakinlerine ana-çocuk sağlığı konusunda kapsayıcı hizmetler götürülmeli, aileler bu konuda bilinçlendirilmelidir. Özellikle yoksul kitlelerin yaşadığı yerlerde konut ve yaşam sağlığının iyileştirilmesi sağlanmalıdır. Yerel yönetimler, insan unsurunu öne alarak sosyokültürel faaliyetlerle yoksul grupların kentle bütünleşmesini sağlayacak adımlar atmalı, altyapı, sağlık ve çevre konularında radikal çözümler geliştirerek, köylü gruplara kentlilik bilinci kazandırmalıdır.

Sonuç olarak kalkınmanın insani boyutları açısından önemli olan ve ülke geneline göre Ağrı Kenti'nde oldukça şiddetli yaşanan yoksulluk ve yoksunlukların ortadan kaldırılması planlanan hedeflerin başında yer almalıdır. Gelir dağılımının düzeltilmesi ile hane halklarının ve fertlerin yoksulluk sınırının üzerine çıkarılması sağlanabilir. Fertlerin eşit koşullarla toplumun genel düzeyiyle aynı duruma getirilmesi ile yoksulluk problemi ortadan kaldırılabilir.

Kaynakça

- Akkaya, Y. (2002). "Göç, Yoksulluk ve Kentsel Şiddet", Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları. (Ed. Yasemin Özdek). Ankara: TODAİE Yayınları.
- Altıntaş, B. (2003). Mendile, Simite, Boyaya, Çöpe.... İstanbul: İletişim Yayınları. Mimarlık, Ankara: TMMOB Mimarlar Odası Yayınları
- Bauman, Z. (1999). Çalışma Tüketimcilik ve Yeni Yoksullar, İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- Coller, D. - Messgck, R.E. (2000). "Prerenuisties Versus Diffusion: Testing Alternative Explanations of Social Security Adoption", The Foundations of the Welfare State, Vol. III, Ed. by. Robert E. Goodin and Deborah Mitchell, Edward Elgar Published, pp. 142-158.
- Connolly, S., Munro, A. (1999). Economics of Public Sector, First Publised by Prentice Hall Europe.
- Dağdemir, Ö. (1999). "Türkiye Ekonomisinde Yoksulluk Sorunu ve Yoksulluğun Analizi: 1987-1994". H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi. Cilt: 17, Sayı: 1/1999.

- Doğanay, H. (1997). Türkiye Beşeri Coğrafyası. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları: 2982, Bilim ve Kültür Eserleri Dizisi:877.
- DPT (2001). Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele ÖİK Raporu. Ankara.
- Ekin, N. (2000). Türkiye’de Yapay İstihdam ve İstihdam Politikaları. İstanbul: İTO Yayını.
- Erkan, H. (1994). Bilgi Toplumu ve Ekonomik Gelişme, İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- Erkan, H. (2000). Bilgi Uygarlığı İçin Yeniden Yapılanma, Ankara: İmge Kitabevi.
- Emiroğlu, M. (1975). “Türkiye Coğrafi Bölgelerine Göre Şehir Yerleşmeleri ve Şehirli Nüfus”, D.T.C.F. Coğrafya Araştırmaları Dergisi, Sayı: 7. Ankara.
- Es, M. (2007). Kent Üzerine Düşünceler (2. Baskı). Kocaeli: Plato Danışmanlık Eğitim AŞ. Okutan Yayıncılık.
- Işık, O., Pınarcıklıoğlu, M. M. (2002). Nöbetleşe Yoksulluk Sultanbeyli Örneği. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Işık, O., Pınarcıklıoğlu, M. M. (2003). “Sultanbeyli: Enformelin Kurucu Yıkıcı Gücü”. Cogito (Düşünce). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, Sayı: 35.
- İnsel, A. (2001). “İki Yoksulluk Tanımı ve Bir Önerisi” [Two Definitions of Poverty and One Suggestion], Toplum ve Bilim Dergisi, No: 89, İstanbul.
- İnsel, A. (2005). “Yoksulluk, Dislanma ve STK’lar” [Poverty, Exclusion and NGOs], Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazıları. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Sivil Toplum Kuruluşları Eğitim ve Araştırma Birimi Yayınları.
- Karaboran, H.H. (1982). “Bölge Planlaması Açısından Şehir ve Türkiye Coğrafyası’nda Gösterdiği Değişiklikler”, Fırat Üniversitesi. Edebiyat Fak. Dergisi, 1(2) Elazığ ss. 171-179.
- Keleş, R., (2002). Kentleşme Politikası. Ankara: İmge Kitabevi.
- Macpherson, S., Silburn, R. (1998). “The Meaning and Measurement of Poverty”, (Ed. J. Dixon and D. Macarow). Poverty: A Persistent Global Reality, Routledge.
- Misturelli, F., Heffernan, C. (2008). “What is poverty? A Diachronic Exploration of the Discourse on Poverty from the 1970s to the 2000s”, The European Journal of Development Research, Vol. 20, No:4, 666-684.
- Moser, C. O. N. (1998). The Asset Vulnerability Framework: Reassessing Urban Poverty Reduction Strategies, World Development, 26(1), 1-19.
- Özgür, E. M. (2000). Türkiye Coğrafyası. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Ankara.

Ravallion, M. (2002). On the Urbanization of Poverty, Journal of Development Economics 68,435-442.

Rogerson, C. M. (1999). Local Economic Development and Urban Poverty Alleviation: The Experience of Post- Apartheid South Africa, Habitat International, 23(4), 511-534.

Sipahi, E. B. (2006). “Yoksulluğun Küreselleşmesi ve Kentsel Yoksulluk: Ekonomik ve Sosyal Boyutlarıyla Konya Örneğinde Yoksulluk”. S.Ü.İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 6 (11):173-189

The Urban Government (1996-97). The Urban Environment, Oxford University Press, World Resources, Habitat II.

Tümertekin, E. (1965). Türkiye’de Şehirlerin Sınıflandırılması, İstanbul: İstanbul Üniv. Coğrafya Enstitüsü Yayınları, No: 63.

Ünal, Ç. (2008). “İnsani Gelişmişlik Endeksine Göre Türkiye’ nin Bölgesel Farklılıkları”. Coğrafi Bilimler Dergisi, 6(2), 89-113, Ankara.

Wilson, W. J. (1998). “When Work Disappears: New Implications for Race and Urban Poverty in the Global Economy”. Centre for Analysis of Social Exclusion, London School of Economics,17: 24-31.

Wilson, W, J. (1998). “Another Look at the –Truly– Disadvantaged”. Political Science Quarterly, Vol. 106, Issue 4, Winter ’91–’92, p. 653.

Worldbank, “The Nature and Evolution of Poverty”, [http://www.globalsolidarity.org/wdr\(2000\).1/cha1.pdf](http://www.globalsolidarity.org/wdr(2000).1/cha1.pdf) , (10.10.2002)

<http://www.worldbank.org/html/fpd/urban/poverty/defining.html#multidimensional> (28.09.2002)

Fotografklar: Ağrı Kentinde Yoksulluğun Yaşandığı Mahallelerden Görünümler.